

KASNOANTIČKA CISTERNA U BOLU NA BRAČU

Vanja Kovačić

Prilikom konzervatorskih radova koje je nedavno proveo Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Splita na crkvi sv. Ivana i Teodora u Bolu otkriveni su dijelovi jednog većeg kasnoantičkog sklopa koji je bio podignut na krajnjem sjeverozapadnom rubu poluotočica Glavice.¹ Postojanje starijih zidova, a nadasve prisutna tradicija o starijem kulturnom mjestu, mogli su biti poticaj za gradnju srednjovjekovne crkvice na istom položaju.

Povijesni izvori ne donose podatke o naselju na južnoj obali Brača, pa slučajni nalazi otkriveni još u prošlom stoljeću predstavljaju jedine elemente za arheološku topografiju na širem području Bola. Nekad su u uvali između poluotoka Râta i Borcka, zapadno od današnjeg Bola, pod morem bili vidljivi zidovi. Oni su vjerojatno pripadali antičkoj vili smještenoj uz morsku obalu od koje je preostala izuzetno dobro sačuvana piscina za vodu. Prema predaji, takvih je spremišta za vodu bilo više, što je uobičajno u gospodarskim dijelovima rustičkih vila. Piscina je građena pačetvorinastim izduženim klesancima i bila je pokrivena svodom kojeg su ojačavala dva pojasna luka. Lukovi počinju visoko iznad poda piscine i građeni su sa zidom u živom spoju do početka svoda gdje se izdvajaju kao samostalni nosivi dijelovi zidani radijalno složenim kamenjem.²

Za vrijeme radova na cesti za Murvicu nedaleko Râta slučajno su pronađeni grobovi s keramičkim priložima iz 2. st. n. e. Moguće da su bili u sklopu bogate nekropole smještene zapadno od naselja. Druga nekropola nalazila se iznad uvale Martinice na istoku od poluotoka Glavice.³

¹ J. Belamarić, Sakralni sklop Sv. Ivana i Teodora u Bolu, Konzervatorski bilten br. 4, Split 1983; Isti, Brač u ranom srednjem vijeku, katalog izložbe, Split 1985. J. Belamarić donosi preliminarni izvještaj o radovima, a interpretaciju razvoja crkve će u monografskoj studiji uskoro donijeti Goran Nikšić. U ovom prilogu bit će obrađeni nalazi koji su otkriveni prilikom zaštitnih arheoloških iskapanja pred pročeljem crkve sv. Ivana i Teodora od 1983—86. g.

² A. Bojanich, Bol — cenni storico descrittivi, Capodistria 1908; A. Jutronić, Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 34, Zagreb 1950, 215; D. Vrsalović, Pretpovijest i stari vijek, Brački zbornik 4, 75—100.

³ N. Ostoich, Sepolcri antichi scoverti nella terra di Bol, sull' isola Brazza Gazzetta di Zara, n. 41—42, Zara 1838, 161—168; D. Vrsalović, o. c. 93; V. Ku-

Vremenu kasne antike, kada oživljava graditeljska aktivnost na bolskoj Glavici, treba pripisati ranokršćanski sarkofag ukrašen reljefnim križevima čije je mjesto nalaza nepoznato.⁴ Postoji mogućnost da potječe s Glavice, premda prije konzervatorskih istraživanja na crkvi sv. Ivana i Teodora nije bilo slučajnih nalaza koji bi poslužili kao neposredan pokazatelj da je nastala na starijim temeljima.

Paralelno s pročeljem crkve, a na udaljenosti od oko 1,5 m pronađen je dugi zid, visok preko dva metra. Uski međuprostor bio je pregrađen poprečnim zidovima da bi se na taj način formirale grobnice s kamenim konzolama na bočnim stijenama. Izvorno su mogle biti pokrivene kamenim nadgrobnim pločama čiji su razlomljeni dijelovi zatečeni prilikom istraživanja. Nalazi novca svjedoče da je ukapanje u grobnice započelo u 15. st., u vrijeme kada je u Bolu osnovana župa, a crkva sv. Ivana Krstitelja postala župskom crkvom.⁵ Vanjsko lice dugog zida koje se nalazilo u unutrašnjosti grobnica pokazuje specifičnu obradu kamenim kvaderima koji su vezani obilatim žbukom koja široko prekriva sljubnice, a u žbuku su urezani pravilni žljebovi da bi se lakše nanosio završni sloj. U gornjem desnom uglu zapadnog lica tog zida otkrivene su zidne slikarije s marmoriziranim poljima. Dok su na lijevoj strani freske potpuno isprane sve do podloge od čistog vapna, na drugom dijelu su sačuvani jasni motivi živih boja, zahvaljujući zaštiti kasnije gradnje koja je bila prislonjena uz oslikano lice zida. Daljnjim radovima utvrđeno je da taj zid formira istočnu stranu jedne veće prostorije ranokršćanskog sakralnog sklopa, od koje je većim dijelom sačuvan sjeverni, a vrlo malo južni zid, dok je zapadni gotovo do temelja uništen.⁶ U njenoj unutrašnjosti je uz oslikane dijelove zida naknadno prizidana jedna široka građevina (5.20 × 6.30 m) koja je bila bačvasto presvođena, a široki raspon svoda pridržavala su tri ili četiri odvojeno zidana pojasna luka. Zidovi unutrašnje prostorije su vrlo tanki (0.25 m), a građeni su od nepravilno lomljenog pločastog kamena vezanog obilnom žbukom. Na sjevernom zidu, gdje je gotovo u potpunosti sačuvan lučni oblik svoda, nalazi se pet četvrtastih otvora u kojima su prilikom gradnje ležale grede drvene armature. Na mjestu gdje počinje krivulja svoda ističe se zidna stopa u obliku pravilne stepenice, tako da je debljina zida prostorije sa svodom u donjem dijelu šira. Na 0,60 m ispod stope svoda u strukturi zida ističe se jedan red krupnijeg kamena koji leži neposredno na podu od gusto nabijenog

kec, Tragom jedne lucerne, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* god. XXVIII, br. 3, Zagreb 1979, 16—17.

⁴ *I. Fisković*, Ranokršćanski sarkofazi s otoka Braća, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXXV, Split 1981, 110—111.

⁵ *A. Jutronić*, o. c. 215; *S. Krasić*, Dominikanski samostan u Bolu na otoku Braću, *Spomenica dominikanskog samostana u Bolu 1475—1975*, Bol 1976, 65.

⁶ *Kronike* spominju bujice i štete koje su zahvatile Bol i veći dio otoka 1792. i 1891. g. To posljednje nevrijeme uništilo je Portić, pristanište uređeno zapadno od crkve te je na tom dijelu promijenjen izgled obale. Istovremeno je zatrpan izvor žive vode na Žalu u blizini Portića. *V. V. Šesnić*, Povijesni, gospodarski i kulturni prikaz naselja i pučanstva, *Spomenica ...*, Bol 1976, 27; *S. Krasić*, o. c., 66, 102. Iznad kulturnog sloja s urušenim dijelovima zida bio je skoro 2 m debeo nasip morskog šljunka.

sitnog kamena. Iz razine poda plitko se izdvajaju široke stope pojasnih lukova. Dakle, ovi lukovi, koji su izmjenično građeni od pločastog kamenja i antičkih opeka, zidani su kao nezavisni konstruktivni elementi sa zidom u prislonu. S južne strane je sačuvano manje od polovine širine zida cijele prostorije, ali nisu zatečeni otvori za grede poput onih na sjevernom zidu kroz koje se vidi oslikana žbuka sa žutim pigmentom. U tim otvorima pronađeni su ulomci fresko slikarija s plavim i crvenim prugama. Na svim spojevima vanjske građevine s priljubljenim zidovima unutrašnje prostorije nalazi se sloj fine žbuke sa zidnim slikarijama. Donji završetak zidova i pod presvođene prostorije dublji su u odnosu na temelj vanjskog zida što ide u prilog tome da je naknadnom adaptacijom prokopan i uništen pod ranije prostorije. Razlog

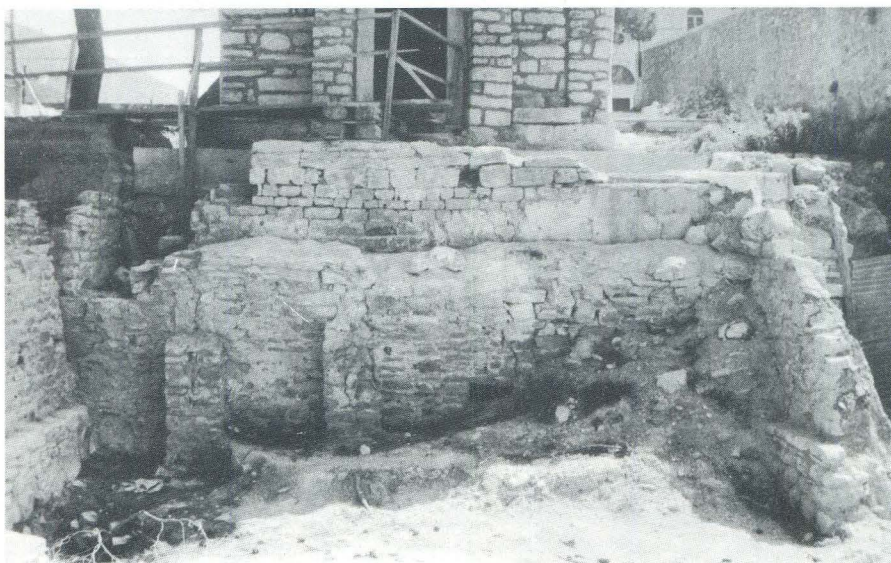
Pogled na sjeverni zid cisterne u Bolu

zasigurno treba tražiti u namjeni unutrašnje prostorije, što je zahtijevalo da ona bude ukopana u odnosu na razinu okolnog terena. Pored sjeverozapadnog ugla nalazio se i pojasni luk koji je uslijed pritiska sasvim iskrivljen. Na tom su dijelu u zemlji pronađeni veći ulomci hidraulične žbuke sa smrvljenom opekom i zrcima boksita koja se redovito koristila za oblaganje spremišta za vodu. Prema arhitektonskim elementima i načinu gradnje, zapremini i relativno plitkoj razini poda, ova se presvođena prostorija uklapa u tipologiju utilitarnih objekata za sakupljanje kišnice. Prema tome, jedna oslikana prostorija složenog ranokršćanskog sklopa u Bolu naknadno je adaptirana za cisternu. U morfološkoj slici poluotoka sakralni sklop se nalazio na nižem perifernom dijelu i lako je moguće da je njegov zapadni dio uništen uslijed tektonskih poremećaja i prirodnih promjena u izgledu obale. U cisternu se slijevala kišnica s viših građevina koje su je okruživale pomoću sistema oluka. Prilikom istraživanja pronađen je kameni žljeb za izljev

vode (duž. 0,73 m, šir. 0,21 m), a sasvim sličan je zatečen uzidan na cisterni ranokršćanskog kompleksa u Srimi kod Šibenika.⁷ Ona je također nastala adaptacijom dijela pačetvorinaste prostorije smještene između sjeverne i južne crkve tog sakralnog sklopa.

Cisterne manjih dimenzija često su prizidane s vanjske strane sakralnih objekata kao što je slučaj na Manastirinama u Saloni ili kod bračkih ranokršćanskih crkava u Povljima, Lovrečini i Supetru.⁸ Uz južni krak transepta bazilike u Povljima na Braču prislonjena je piscina čija je razina dna ispod poda crkve.⁹ U nju se slijevala kišnica s bazilikalnog krova crkvene građevine i vjerojatno nižeg krova južnog krila transepta.

Unutar kasnoantičke utvrde na otočiću Osinju na ušću Neretve sačuvana je crkva složena tlocrta čija je južna pomoćna prostorija služila za cisternu.¹⁰ Nije utvrđeno da li se radi o prvotnoj namjeni ili o naknadnoj adaptaciji te prostorije. Bez obzira na prisustvo prirodnih izvora vode u blizini kasnoantičkih utvrda gotovo je kod svih pronađena jedna ili više cisterni. Ponekad se u tu svrhu koriste postojeće

Kasnoantička prostorija adaptirana za cisternu pred crkvom sv. Ivana i Teodora u Bolu

⁷ Z. Gunjača, Srima — kompleks kasnoantičke sakralne arhitekture, katalog izložbe, Šibenik 1985.

⁸ Zaštitna arheološka istraživanja i konzervaciju dijela bazilike i mozaika u Supetru proveo je Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture iz Splita 1979. g. Radovi još nisu objavljeni.

⁹ I. Ostojić, Povlja — povijesni prikaz, Split 1968, 24.

¹⁰ Z. Gunjača, Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočno jadranskom priobalju i otocima, Obrambeni sistemi u praistoriji i antici na tlu Jugoslavije, Referati XII kongresa Arheologa Jugoslavije, Novi Sad 1984, Materijali XXII, Novi Sad 1986, 125.

kule kao na utvrđi Gustjerni na otoku Žirju i na utvrđi na otoku Vrgadi.¹¹

Izuzetno dobro je sačuvana cisterna na utvrđi Grad ili Galešnik iznad Jelse na Hvaru.¹² Ova kasnoantička utvrda zauzima strateški istaknut položaj u središnjem dijelu otoka i zasigurno je predstavljala važnu točku u kontroli plovidbe bračko-hvarskim kanalom. Cisterna je smještena na sjevernom nižem dijelu utvrde, a građena je kao zasebna pravokutna prostorija presvođena bačvastim svodom. Oblik svoda je jasno vidljiv na kraćim lučno završenim zidovima posebno na istočnoj strani gdje je sačuvan dio svoda s radijalno slaganim kamenjem. Iznad tjemena luka nastavlja se ravan zid koji je izvorno mogao služiti kao parapet terase nad svodom cisterne. Na sredini istočnog zida pod lukom smještena su vrata s kamenim nadvratnikom. Po svemu sudeći nisu imala današnju visinu, već su služila kao kraći otvor postavljen visoko iznad razine tla. Na unutrašnjim stranama uzdužnih zidova i kraćeg zapadnog zida vidljivi su četvrtasti otvori za grede poput onih na cisterni u Bolu. Isti takvi otvori nalaze se na perimetralnim zidovima utvrde što ukazuje na specifičan način zidanja uz pomoć drvene skele. U cisterni je djelomično sačuvana gruba hidraulična žbuka, a na mjestima i završni sloj fine žbuke. Zbog urušavanja svoda nije moguće utvrditi pravu razinu poda, ali je prema poznatim primjerima ona svakako niža od okolnog terena.

U gornjem sloju ispred pročelja crkve sv. Ivana i Teodora u Bolu pronađeni su dijelovi većih ploča od bituminoznog vapnenca bez ukrasa. To je kamen koji se brao u kamenolomu Stražišću podno Škripa, a posebno je bio omiljen za izradu kamenog namještaja ranokršćanskih crkava srednje Dalmacije.¹³ U unutrašnjosti cisterne iznad urušenog svoda pronađen je ulomak završnog dijela vijenca od istog kamena ukrašen stiliziranim grančicama i sabljastim lišćem te zupcima u podanku (duž. 0,38 m, šir. 0,29 m, vis. 0,15 m). Kamenom ukrasu najranijeg sakralnog objekta u Bolu pripadao je i dio kapitela sa lišćem koji je prema dimenzijama (šir. 0,12 m) vjerojatno ulomak stupića menze.¹⁴

Na podu cisterne otkriveni su dijelovi jednog monumentalnog nadvratnika od bijelog kamena na kojem je uslijed oštećenja sačuvan samo red kimationa i zubaca. Pod stiliziranim lukovima kimationa izmjenično se ponavljaju motivi lista, palmete, ljiljana i rozete. Iako je naknadno priklesan u jednostavne konzole, čije mjesto na postojećim građevinama nije moguće odrediti, predstavlja klasičan primjer antičke arhitektonske plastike. Neki njegovi fragmenti su korišteni kao običan građevinski materijal.¹⁵

¹¹ Z. Gunjača, o. c. (1986), 126—127.

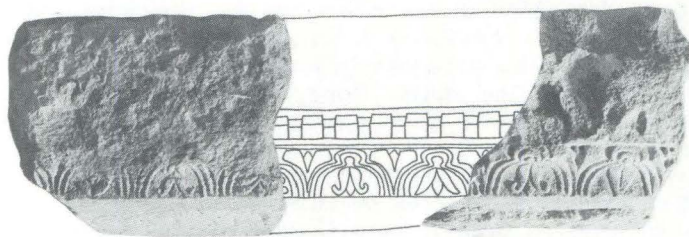
¹² N. Petrić, Kasnoantički spomenici otoka Hvara, Hvarski zbornik 5, Hvar 1977, 228—229.

¹³ D. Domančić, Krsni zdenac ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 23, Split 1983, 45.

¹⁴ Brojni ulomci ranokršćanske plastike koji su pronađeni za vrijeme konzervatorskih radova na crkvi sv. Ivana bit će doneseni prilikom obrade spomenute crkve.

¹⁵ Nadvratnik s istim motivima nalazi se u Vranjicu. Po svoj prilici oba su produkti iste radionice.

Na gornjem dijelu zapadnog lica dugog zida koji se pružao paralelno sa pročeljem crkve sv. Ivana i Teodora pronađene su zidne slikarije. Freske su bile komponirane u dva reda pravokutnih polja i obrubljene trakama. Prvo je u svježu podlogu urezana osnovna geometrijska shema, a zatim su na pojedine plohe nanosene crvena, plava i žuta boja, da bi na kraju svaka traka bila naglašena plavom ili bijelom rubnom linijom. U donjem dijelu nalaze se dva pravokutna žuta polja uokvirena imitacijom bijelog mramora sa ružičastim šarama, a jedan od drugog su odijeljeni vertikalnim crvenim trakama. Vodoravna traka u istoj boji čini granicu između gornjeg i donjeg niza polja. U gornjem redu je bijelo polje s ružičastim kružićima uokvireno žutom i plavom trakom te bijelo polje na kojem plave i modre valovnice oponašaju slojevitou strukturu druge vrste mramora. Postoji mogućnost da je donji

Kasnoantički kameni ulomak nađen u iskapanjima pred crkvom sv. Ivana u Bolu

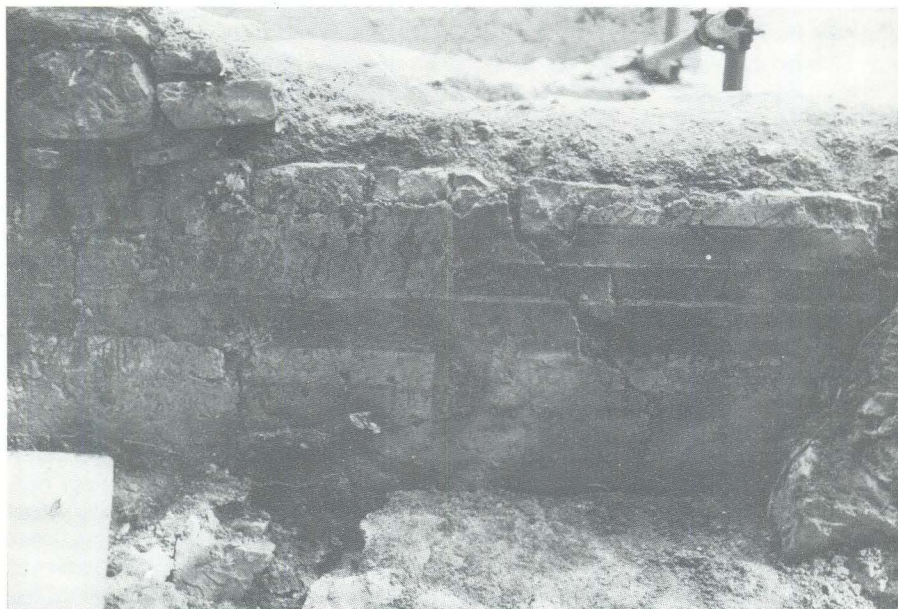
red polja bio relativno visok kako to susrećemo kod fresaka u rano-kršćanskoj krstionici u Poveljima na Braču.¹⁶ Pronađene su u polukružnim nišama u visini od gotovo 4 metra, a ukrašene su imitacijom žutog mramora zrnate strukture s tamnocrvenim trakama te modrim i zelenim okvirom.

Upotreba skupocjenih mramora s Istoka za zidnu oplatu ranokršćanskih građevina na Jadranu je vrlo rijetka i direktno je vezana za bizantski kulturni krug sa središtem u Ravenni. Jedno od najprecioznijih ostvarenja u tehnici opus sectile marmoreum krase donji dio apside Eufrazijeve bazilike u Poreču. Iako se ova bogata tehnika njeguje još od ranog helenizma, paralelno je u širokoj upotrebi i njena skromnija varijanta u fresko tehnici poznata pod nazivom »stil inkrustacija« (Inkrustationsstil).¹⁷ Imitacije mramornih oplata javljaju se od potpuno

¹⁶ I. Ostojić, Nastavak istraživanja starokršćanske bazilike i krstionice u Poveljima, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 13, Split 1961, 40—42; Isti, o. c. (1968), 18, 20.

¹⁷ S. Pelekanidis, Die Malerei der Konstantinischen Zeit, Akten des VII. Internationalen Kongresses für Christliche Archäologie, Trier 5—11, September 1965, Città di Vaticano-Berlin 1969, 215—235.

vjernih preslika na kojima se uz pomoć voska i glačanja daje iluzija sjaja i kvalitete materijala do onih koji mramornu šaru rastvaraju do apstraktnog crteža. Stoga i imaju široku primjenu od reprezentativnih palača iz razdoblja tetrarhije (Galerijeva palača u Solunu) do rimskog katakombnog slikarstva, a nalazimo ih na presvođenim oslikanim grobnicama iz vremena Konstantina i njegovih nasljednika na području čitavog Carstva.¹⁸

Ostaci kasnoantičkih zidnih slikarija u Bolu

U teodorijanskim aulama u Aquileji s početka 4. st. postoje istovremeno dva načina oslikavanja podanka perimetralnih zidova.¹⁹ Imitacijom raznobojnih mramornih polja međusobno odijeljenih pilastrima naglašavaju se nosivi elementi građevine i zid kao zatvorena čvrsta ploha. Stoga se »stil inkrustacija« u kasnoantičkom zidnom slikarstvu, kojim se privid stvarnog postiže imitiranjem različitih materijala zidnih oplata i njihovog konstruktivnog okvira, ponekad naziva »strukturalni stil«.²⁰ Pilastri su na određenoj visini završavali kapitelima koji su nosili bogati arhitrav, a ravni strop je bio oslikan poligonalnim i kvadratnim kasetama. Na taj način je u jednostavnoj dvoranskoj crkvi

¹⁸ S. Pelekanidis, o. c. Slikarije s imitacijom marmoriziranja pronađene su i u rimskim bazilikama s kraja 4. i početka 5. st., S. Crisogno i S. Marco. v. R. Krautheimer, *Corpus Basilicarum Christianarum Romae*, vol. I, Città di Vaticano 1937, 151, vol. II, Città di Vaticano 1962, 236, 245;

¹⁹ G. Bovini, *Antichità cristiane di Aquileia*, Bologna 1972, 201—220.

²⁰ I. Lavin, *The Ceiling Frescoes in Trier and Illusionism in Constantinian Painting*, *Dumbarton Oaks Papers* 21, Washington 1967, 97—113.

stvarena iluzija zida ukrašenog bogatom arhitektonskom plastikom i koloristički razrađenim imitacijama mramornih ploča. Neka mramorna polja su bila oslikana stiliziranim viticama cvijeća oponašajući tehniku opus sectile marmoreum.

Izuzetan nalaz predstavljaju freske s motivom lažnih mramornih intarzija pronađene u dva sloja na zidovima Episkopalne bazilike u Stobima iz prve polovine 4. st.²¹ Iznad visokog podnožja nižu se polja odijeljena jonskim pilastrima, a na njima se pravilno izmjenjuju široke »mramorne« plohe s valovitim šarama i intarzirani krugovi na jedno-bojnom polju.

U akvilejskim aulama iz 4. st. prisutan je i drugi način oslikavanja donjeg dijela zida. Oslikane tranzene dijele crkveni brod od vrta s fontanama gdje se među raslinjem nalaze pastiri, putti i paunovi.²² Taj simbolični prikaz rajskog vrta kao ograđenog prostora različit je vid prostornog iluzionizma. Nasuprot arhitektonskom stilu inkrustacija kojim se naglašava tektonika građevine, alegorijske scene u pejzažu su sredstvo formalne dematerijalizacije zida.

Na području istočnog Jadrana mali je broj kasnoantičkih sakralnih građevina u kojima su pronađeni tragovi zidnih slikarija. Prilikom istraživanja bazilike urbane u Saloni na visokim perimetralnim zidovima i u narteksu su otkrivene freske od kojih danas gotovo nema nikakvih ostataka.²³ Prema opisima to su bila sivo-plava polja gotovo jedan metar široka uokvirena širokom crvenom trakom boje cigle i uskom plavom prugom. F. Bulić navodi da su na zidnim slikarijama pronađene crvena, zelena i žuta boja. Iz toga zaključujemo da je bazilika urbana vjerojatno bila oslikana jednostavnim geometrijskim motivima u stilu inkrustacija na kojima su imitirane različite vrste mramora. Sudeći po građevinskim preinakama, te freske nisu istovremene s gradnjom bazilike urbane na početku 5. st., već pripadaju zahvatu na cjelokupnom uređenju episkopalnog kompleksa nakon gradnje križne bazilike u 6. st.²⁴

U krstionici ranokršćanske crkve u Lovrečini na Braču u podanku su zidova još sačuvane zidne slikarije sa širokim lazurnim vertikalnim plavo-bijelim prugama. Iako se taj ukras jednolično ponavlja gotovo po čitavoj prostoriji, u njemu prepoznajemo krajnje stiliziranu oplatu od sivog mramora. Možemo pretpostaviti da je iznad jedinstvene baze od oko 0,50 m zidna ploha bila podijeljena na raznobojna polja.

Brački kroničar Andrija Ciccarelli navodi da su se plemići, nakon uništenja grada Brača (Škripa) od strane Neretljana, preselili na južnu

²¹ J. Wiseman-Dj. Georgievski, Wall decoration at Stobi, Studies in the Antiquities of Stobi II, Beograd 1975, 176—178; B. Aleksova, The old Episcopal Basilica at Stobi Archaeologia Iugoslavica XXII—XXIII, Beograd 1982—1983, 50—62.

²² G. Bovini, o. c., 205—207.

²³ F. Bulić, Scavi nella Basilica Episcopalis Urbana a Salona durante l'anno 1902, Bulletino di archeologia e storia dalmata XXVI, Split 1903, 34; W. Gerber, Basilica Episcopalis Urbana, Forschungen in Salona I, Wien 1917, 53.

²⁴ J. Jeličić, Narteks u ranokršćanskoj arhitekturi na području istočnog Jadrana, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 23, Split 1983, 6—10.

stranu otoka uz more i sagradili citadelu s kulom pored izvora vode na Martinici i na mjestu kasnijeg samostana dominikanaca.²⁵ Još Ciccarelli smatra da je tom prilikom samo obnovljena postojeća stara utvrda koja je morala koristiti položaj pored izvora žive vode. Njeni ostaci su se vidjeli sve do 30-tih godina ovog stoljeća kada se na jugoistoku Glavice gradi zgrada sjemeništa.²⁶ U ispravi 15. st. se na sjevernom dijelu, dakle na onoj strani koja nije bila prirodno utvrđena, spominje »murus vetus castelli«. ²⁷ Novopronađeni kasnoantički zidovi na zapadnoj strani poluotočiča Glavice govore u prilog Ciccarellijeve pretpostavke o postojanju utvrđene jezgre mnogo ranije od pojave Neretljana. Takva utvrda je vjerojatno imala u svom krugu i sakralni sklop poput one na Osinju, Kornatu i Velikom Brionu.

U bizantskom osvajanju gotskih posjeda u Iliriku i Italiji središnju ulogu je odigrala 536. g. ponovno stečena Salona.²⁸ U njoj se vjerojatno izrađuje plan kastrizacije jadranskih otoka da bi se provelo osiguranje

Cisterna na utvrđi Galešnik iznad Jelse

²⁵ A. Ciccarelli, Ossservazioni sull'isola della Brazza e sopra quella nobilta', Venezia 1802, 25, 44, 102.

²⁶ S. Krasić, o. c., 99.

²⁷ Isti, o. c., 66, 104.

²⁸ J. Medini, Provincia Liburnia, Diadora 9, Zadar 1980, 401—434.

plovnog puta i obrana posjeda.²⁹ Stoga je podignuta cijela mreža utvrđenih položaja na otocima, u kojoj nalazimo i antitetičke utvrde za kontrolu plovidbe u unutrašnjem moru. Jedan od primjera je utvrda Galešnik iznad Jelse koja je zajedno s kaštelom na bolskoj Glavici nadzirala prolaz na najužem dijelu bračko-hvarskog kanala. Još uvijek ostaje otvoreno kronološko pitanje kastrizacije na srednjem Jadranu. Teško je vjerovati da je pored bizantskih snaga u salonitanskom zaljevu, bračko-hvarskom kanalu i na sjevernoj obali Pelješca gotska flota 548. g. opljačkala Makarsku. Stoga sistematsku gradnju utvrda i straža na otočkom dijelu jadranskog plovnog puta možda možemo vremenski vezati za potpun poraz Gota u jadranskom bazenu 552. g.

Dosad otkriven dio sklopa ranokršćanske arhitekture u Bolu s naknadno uzidanom cisternom ukazuje na dvije graditeljske faze između kojih vjerojatno ne postoji velika vremenska razlika. Daljnja istraživanja će sigurno pružiti nove elemente za rekonstrukciju cjeline ovog sakralnog kompleksa kao i za preciznije određivanje vremena njegova nastanka. Uz niz poznatih središta na sjevernoj obali otoka Brača odnedavno možemo pribrojiti i nalaz u Bolu na južnoj obali, koji ponovno potvrđuje da se ovaj otok po množini crkava i tipološki osebnim ostvarenjima izdvaja iz ranokršćanskog graditeljstva u Dalmaciji.

²⁹ Pregled utvrda donosi Z. Gunjača, *Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočno-jadranskom priobalju i otocima*, Materijali XXII, Novi Sad 1986, 124—136.

CITERNE DE L'ANTIQUITE TARDIVE A BOL — ILE DE BRAČ

Vanja Kovačić

Au cours des travaux de conservation effectués sur l'église médiévale des Saints-Jean et Théodore à Bol, sur l'île de Brač, ont été trouvés les restes d'un ensemble important remontant à l'Antiquité tardive, et situés à l'extrémité nord-ouest de la petite presqu'île de Glavica. Devant la façade principale de l'église a été découverte une salle rectangulaire décorée de fresques avec des surfaces marmorisées, qui faisait partie d'un ensemble sacré paléochrétien dont l'aspect global n'est toujours pas déterminé. A l'intérieur de cette salle a été ultérieurement intercalé, le long des parties peintes du mur, un édifice voûté en berceau sur arcs-doubleaux qui, par sa forme et son mode de construction, représente l'adaptation en citerne, de l'Antiquité tardive. Ces formes de citernes sont d'usage dans le cadre de fortifications et d'édifices sacrés de l'Antiquité tardive sur le littoral oriental de l'Adriatique.

Un document du X^{ves}. mentionne déjà un vieux »kaštel« (château fortifié) sur la Glavica, et les chroniqueurs plus récents parlent de la rénovation médiévale d'une citadelle existante avec tour. La récente trouvaille de murs remontant à l'Antiquité tardive témoigne donc de la possibilité de l'existence d'une fortification avec église ayant une signification stratégique pour le contrôle de la voie maritime dans le chenal séparant les îles de Brač et de Hvar. Vraisemblablement, au milieu du VIes., fut élevé simultanément, avec la fortification Grad ou Galešnik au-dessus de Jelsa, sur l'île de Hvar de sorte qu'elles jouaient toute deux le rôle de fortifications antithétiques dans le plan byzantin visant à protéger la navigation en mer Adriatique.